

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حرفِ درد

بررسی و تحلیل «درد و رنج»

در مجموعه اشعار

«فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی»

محمدرضا کهندانی

حمیدرضا نان‌آور

سرشناسه:	کهندانی، محمدرضا، ۱۳۶۳-
عنوان و نام پدیدآور:	حرف درد: بررسی و تحلیل «درد و رنج» در مجموعه اشعار «فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی» محمدرضا کهندانی، حمیدرضا نان‌آور.
مشخصات نشر:	تهران: فرهنگ صبا، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری:	۲۰۰ ص.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۷۰۴۹-۳۲-۷
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
موضوع:	فرخزاد، فروغ، ۱۳۱۳-۱۳۴۵ -- نقد و تفسیر
موضوع:	بهبهانی، سیمین، ۱۳۰۶- -- نقد و تفسیر
موضوع:	درد در ادبیات
موضوع:	رنج در ادبیات
موضوع:	شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد
شناسه افزوده:	نان‌آور، حمیدرضا، ۱۳۵۹-
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۴ ۴ ح ۸۶ ی، PIR ۱۶۲
رده‌بندی دیویی:	۸۶۱.۶۲
شماره کتابشناسی ملی:	۳۹۲۳۳۹۲

■ حرفِ درد

■ مؤلفان: محمدرضا کهندانی، حمیدرضا نان‌آور

■ چاپ و صحافی: آوا

■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۴۹-۳۲-۷

■ چاپ اول: ۱۳۹۴ ■ شمارگان: ۳۰۰ نسخه ■ قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

فهرست

پیشگفتار.....	۷
مقدمه.....	۱۱
فصل نخست: معرفت‌شناسی و حدود «درد و رنج».....	۱۳
ماهیت‌شناسی و کلیاتی درباره مفهوم «درد و رنج».....	۱۵
۱. معناشناسی و ماهیت.....	۲۱
۲. وجودشناسی «درد و رنج».....	۲۶
۱-۲ انواع «درد و رنج».....	۲۷
۲-۲ علل «درد و رنج».....	۳۲
علل «درد و رنج» با رویکرد معرفت‌شناسی و پدیدارشناسانه.....	۳۳
علل «درد و رنج» با توجه به عنصر زمان و دوره.....	۳۴
الف) علل «درد و رنج» با توجه به نگاه انسان پیشین ^۱ . دوری از امر قدسی و تعلق خاطر.....	۳۴
۲. گناه سوی دیگر «درد و رنج».....	۳۶
ب) علل «درد و رنج» با توجه به نگاه انسان امروزی.....	۳۸
۱. اینجایی و اکنونی نیستن.....	۳۹
۲. تابسمانی ذهنی و روانی.....	۴۱
۳. محرومیت از حقوق بشر و حقوق طبیعی.....	۴۲
- راه‌های رهایی (دفع یا رفع) از «درد و رنج».....	۴۳
۳. غایت‌شناسی «درد و رنج».....	۴۶
- دردها و رنج‌ها با «نتایج مثبت».....	۴۷
- «درد و رنج»‌ها با نتایج منفی.....	۴۷
۴. وظیفه‌شناسی یا اخلاق «درد و رنج».....	۴۸

فصل دوم: بررسی و تحلیل مفهوم «درد و رنج» در مجموعه آثار فروغ فرخزاد	
و سیمین بهبهانی	۵۷
«ادبیات معاصر؛ طلوع زنانگی»	۶۰
«سال شمار» زندگی و آثار فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی	۶۳
نگاه فمینیستی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی به اشعار فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی	۷۱
الف) نگاه فمینیستی:	۷۱
ب) نگاه جامعه‌شناختی:	۷۴
ج) نگاه روان‌شناختی:	۷۵
معرفت‌شناسی «درد و رنج» در نظام فکری فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی	۷۶
معناشناسی و ماهیت «درد و رنج» در مجموعه اشعار فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی	۹۲
وجودشناسی «درد و رنج» در مجموعه اشعار «فروغ فرخزاد» و سیمین بهبهانی	۱۰۱
انواع «درد و رنج»	۱۰۵
الف) دردهای گریزناپذیر	۱۰۵
ب) دردهای گریزپذیر	۱۱۵
علل «درد و رنج»	۱۳۵
الف) علل درد و رنج با رویکرد معرفت‌شناختی و پدیدارشناسانه:	۱۳۵
ب) علل «درد و رنج» با توجه به عنصر زمان و دوره:	۱۳۹
علل «درد و رنج» با توجه به نگاه انسان پیشین:	۱۳۹
علل «درد و رنج» با توجه به نگاه انسان امروزی:	۱۵۰
غایت‌شناسی «درد و رنج»	۱۸۳
وظیفه‌شناسی یا اخلاق «درد و رنج»	۱۸۵
فصل سوم: «جمع‌بندی و نتیجه‌گیری»	۱۸۹
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری:	۱۹۱
منابع و مأخذ	۱۹۷

پیشگفتار

یکی از واژگان و تعبیر مقدس در متون عرفانی و قاموس فلاسفه و ادبا و یکی از هفت پرسش اصلی در طول تاریخ مفهوم «درد و رنج» است که در گفتار و نوشتار بزرگان دین، هنر و ادب به صورت‌هایی مختلفی متجلی شده است. مقصود از «درد و رنج» در یک نگاه فراگیر مجموعه احوال و احساساتی است که حاصل تعارض باورها و تصورات مطلوب انسان با واقعیت‌های موجود است.

با توجه به این مسأله واژه «درد و رنج» با واژگان دیگری همچون غم، اندوه و ...؛ شبکه معنایی گسترده‌ای را ایجاد می‌کند که بررسی انعکاس این تعبیر در متون ادبی بویژه در برخی از متون ادبی معاصر توجه هر خواننده‌ی نقادی را به خود معطوف می‌سازد. مجموعه گفتار و نوشتارهای برآمده از خلال متون ادب فارسی چه متقدم و چه معاصر گواهی می‌دهد که مفهوم «درد و رنج» یکی از پربسامدترین مفاهیم در حوزه معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی متون ادب فارسی است. «درد و رنج» از جمله مسائلی است که هر انسانی در طول حیات خود، خواسته یا ناخواسته با آن برخورد دارد. در این پژوهش شناخت و بررسی مؤلفه‌های مربوط به «درد و رنج» صورت گرفته است. در بخش معناشناسی و ماهیت‌شناسی سعی شده است تا تصویر جامعی از این مسئله به مخاطب عرضه شود. در ادامه بررسی فلسفه وجودی «درد و رنج» و زیر مجموعه‌های آن که دربرگیرنده انواع درد و رنج (گریز‌پذیر و گریزناپذیر)، علل درد و رنج و راه‌های رهایی از آن صورت

گرفته است. در بخش غایت‌شناسی و هدف درد و رنج نیز سعی بر این بوده تا دیدگاه دو شاعر در مورد درد و رنج لحاظ شود. وظیفه‌شناسی درد و رنج هم بررسی نوع رویکرد شاعر را نسبت به دردها نشان می‌دهد.

بر این اساس یکی از مفاخر بزرگ در ادب فارسی معاصر از میان افرادی همچون سهراب، نیما، توکلی و... بدون شک «فروغ فرخزاد» است که در سه اثر ابتدائی خود (اسیر، دیوار، عصیان) و آثار دوران بلوغ فکری او (تولد دیگر، ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد) با محوریت «درد و رنج» تصویری جامع از وضعیت زن معاصر و اجتماع زمان خود را بدست می‌دهد. در این میان «سیمین» هم که خالق وزن‌های نوین عروضی است نگاه خود را غوطه‌ور در رویدادهای پیش و پس از انقلاب می‌بیند که با همهی لغزش‌های ابتدایی، در ادامه سرایش دیگرگونه از روزگار خود دارد. این دو هنرمند نگاه‌های تازه در این حوزه داشته‌اند، ما نیز با توجه به چارچوب کلی موضوع «درد و رنج» (ماهیت‌شناسی، وجودشناسی، غایت‌شناسی و شأن اخلاقی «درد و رنج») به تحلیل و بررسی در آثار دو شاعره بزرگ معاصر می‌پردازیم.

درد و رنج‌های انسان به معنای مطلق و زن به عنوان یک جنس در آثار «فروغ فرخزاد» بازتابی دیگرگونه با صراحتی جان‌فرسا داشته است اما این بازتاب در شعر سیمین به گونه‌ای همراه با مفاصل و نجات است. به نظر می‌رسد بخش زیادی از آثار این دو بازتاب «درد و رنج»‌های انسان و مخصوصاً زن است.

به نظر می‌رسد نقطه‌ی اشتراک این دو شاعره‌ی بزرگ را می‌توان در این موضوع مشاهده کرد که مسأله «درد و رنج» در آثار ایشان به یک اندازه دارای اهمیت است و اختلاف را می‌توان در میزان اهمیتی که این دو به برخی جنبه‌های «درد و رنج» داده‌اند مشاهده کرد.

هدف از این جستار علاوه بر بررسی آثار شاعران معاصر بر محور «درد

و رنج» انسان در نگاه هنرمند زن معاصر، یادآوری این نکته است که بررسی نظرگاه یک هنرمند در آثار وی و توجه به استیلای اندیشگی این قشر بر اطراف و اکناف و زوایای تودرتوی جامعه زمان، شالوده‌ی شناخت دقیق از شاعر و جامعه زمان اوست.

آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته در سه فصل تقسیم‌بندی شده است. فصل اول شامل شناختی کلی از «درد و رنج» در چهار بخش (الف: ماهیت‌شناسی، ب: وجودشناسی ج: غایت‌شناسی د: اخلاق‌شناسی) و تحلیل و بررسی آن، در فصل دوم، بررسی و تحلیل مفهوم «درد و رنج» همراه با چهار شاخصه فوق در مجموعه اشعار «فروغ فرخزاد» و «سیمین بهبهانی» صورت گرفته است.

در فصل سوم نیز نتیجه‌ی تحلیل‌ها و بررسی‌های صورت گرفته در مجموعه‌های شعری این دو شاعر زن معاصر ذکر گردیده است که نشان‌دهنده وجوه افتراق و اشتراک این دو شاعر در شناخت درد و رنج و چگونگی برخورد با آن است. بطوری که نگاه فروغ فرخزاد در ابتدا در حوزه معرفت‌شناختی عاشقانه، بدون تفکر و افراطی است. اما در مورد سیمین، رویکرد بیشتر خردورزانه است.

از نکات مشترک هم می‌توان به بحث انواع دردها اشاره کرد که هر دو شاعر در مورد دردهای گریزناپذیر مؤلفه‌های مشترکی را در نظر دارند. از جمله (مرگ‌اندیشی، سرنوشت و تقدیر، فنا و نیستی، عدم، گذر زمان)

نگاهی اجمالی به مجموعه تحقیقات پیرامون «فروغ فرخزاد و سیمین

بهبهانی»

در مورد «فروغ فرخزاد» تحقیق و پژوهش‌های مهمی در قالب کتاب، مقاله و پایان‌نامه صورت گرفته است.

از جمله منابع مهم می‌توان به «نگاهی به فروغ» از دکتر سیروس شمیسا

اشاره کرد که نویسنده در آن به شرح و توضیح اشعاری از (تولد دی دیگر و ایمان بیاوریم به...) پرداخته است. «در جستجوی جانب آبی» از سعید یوسف که تحلیل محتوایی از اشعار مهم فروغ است.

در این میان می‌توان به مقاله‌هایی همچون «فروغ: بیان جنون‌آمیز زنانگی» نوشته دکتر روح‌انگیز کراچی، مجله‌ی زنان (سال پنجم، شماره‌ی ۱۰۷: ۷۴ تا ۷۹) اشاره کرد.

از جمله پژوهش‌های صورت گرفته در مورد سیمین هم می‌توان به کتاب «زنی با دامن شعر» نوشته‌ی علی دهباشی اشاره کرد که حاوی یک سری تحلیل بر اوزان شعری و شرح مختصری بر اشعار سیمین است.

محمد رضا کهندانی^۱ - حمیدرضا نان‌آور^۲

۱. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، ۰۹۱۹۳۵۳۴۴۸۵ - m-kohandani63@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، ۰۹۱۲۵۹۳۶۲۵۳ - hamidnanavar1359@yahoo.com

مقدمه

سیاس بیکران و درود فراوان آفریدگاری را که سخن در زبان آدمیان آفرید و درونش را به چراغ اندیشه و نور معرفت روشنائی بخشید، او پیامبران را برانگیخت تا پیام هدایت خویش را به گوش تشنه‌کامان اسرارش بخوانند و دست ما را بگیرند تا بر آستان راستانش قدم برداریم.

لسان شعر که زیباترین لسان است. برای نمودار ساختن میزان و منزلت دردمندی انسان‌های آگاه و مسئول در برابر رنج‌ها و مرارت‌های ناتوانان و گرفتاران جوامع انسانی، آثاری بدیع خلق می‌کند که برای همه‌ی عصرها و نسل‌ها راه‌گشا و کمال‌آفرین است.

در این میان شعر معاصر ذخیره‌ای عظیم از طیف‌های مختلف رنج‌های بشریت است و شاعران معاصر زبان گویایی از «درد و رنج» و حکایت‌گران صادقی از نقصان‌ها، کاستی‌ها، تضادها، دروغ‌ها، دورنگی‌ها، استعمارگری‌ها، استثمارطلبی‌ها، یأس و ناامیدی‌ها، بی‌ایمانی‌ها، فریب‌ها، باورهای سست، زخم زبان‌ها، تهمت‌ها و... هستند. آنهایی که پرچم‌داران گوهر عظیم عشق در عصر حاضر به حساب می‌آیند و طعم گزنده‌ی هوای غریبانه را به جان خریدند تا این ثروت روح‌پرور را صیقل دهند. بازتاب «درد و رنج» در اشعار شاعران معاصر، ما را بر آن داشت تا نگاهی عمیق و وسیع به آثار منظوم این دو شاعر زن معاصر داشته باشیم. با این توجه این پژوهش بر پایه‌ی «بررسی مفهوم «درد و رنج» در مجموعه اشعار قیصر امین‌پور (گرگی، ۱۳۸۷: ۱۰۷-۱۳۰) در چهار محور (الف: ماهیت‌شناسی ب: وجودشناسی

«۱- انواع ۲- علل ۳- راه‌های رهایی» ج: غایت‌شناسی د: وظیفه‌شناسی یا اخلاق درد و رنج) بنا شده است.

مجموعه اشعار فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی نیز در حول این چهار محور بررسی و تحلیل شده است. این جستار کوشیده‌ایم شواهد شعری بیشترین انطباق و اهمیت را با موضوعات داشته باشد. ضمن اینکه شرح مجمل و مختصری برای شواهد ارائه شده است تا مخاطب با طیب خاطر ذهن و زبان خود را به ما بسپارد. در انتهای پژوهش طرز نگاه دو شاعر به دنیای پیرامون و حوادث گونه‌گون و بررسی زوایای همگون و ناهمگون مدنظر است.

www.ketab.ir